

*В. І. Любімов,
к. е. н., доцент,
Чернігівський державний технологічний університет*

ДЕРЖАВНО-РЕГУЛЯТИВНІ ЗАХОДИ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Визначено стан управління інвестиційно-інноваційними процесами в Україні. Обґрунтовано державно-регулятивні заходи створення національної інноваційної системи.

The state of investment-innovative process control is certain in Ukraine. The state regulator measures of creation of the national innovative system are grounded.

Ключові слова: державне регулювання, засади, заходи, інвестиційні джерела, інноваційно-інвестиційний процес, стратегія.

ВСТУП

Забезпечення позитивної динаміки економічного зростання пов'язане з пошуком інвестиційних джерел і залученням всіх можливих фінансових ресурсів, необхідних для фінансування інноваційно-інвестиційних процесів, з оптимізацією грошово-кредитних механізмів, що управляють їх рухом.

Проблема активізації діяльності держави у залученні фінансово-кредитних установ до процесу інвестування економіки України вимагає поглибленого дослідження всіх умов, які впливають на діяльність цього бізнесу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Інституційне забезпечення випереджального розвитку економіки України через сучасні методи державного регулювання набуває дедалі більшого стратегічного значення у справі активізації процесів модернізації продуктивного потенціалу. У дослідження даної проблеми вагомий внесок становлять наукові напрацювання вітчизняних дослідників — Л.М. Борщ, О.Д. Василюк, О.С. Власюк, А.С. Гальчинського, В.М. Гейця, Б.Є. Кваснюка, О.П. Кириленка, В.І. Кравченка, І.О. Луніна, С.В. Львовичкіна, О.О. Любича, І.О. Лютого, В.Г. Мельничука, О.П. Чернявського, В.К. Черняка, І.Я. Чугунова, В.Я. Шевчука, С.І. Юрія.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— визначити стан управління інвестиційно-інноваційними процесами в Україні;

— обґрунтувати державно-регулятивні заходи створення національної інноваційної системи.

РЕЗУЛЬТАТИ

Інноваційна активність промислових підприємств. У I півріччі 2006 р.

різними видами інноваційної діяльності в промисловості займалося 926 підприємств, або 9,4% від загальної кількості обстежених промислових підприємств (у I півріччі 2005 р. — 952 підприємства, або 9,8%). З них майже кожне третє підприємство упроваджувало інноваційні види продукції, 15,6% — нові технологічні процеси. Для здійснення інновацій 84 підприємства придбали 271 нову технологію. Серед підприємств державної форми власності інноваційною діяльністю займалися 11,5% підприємств, приватної — 9,9%, комунальної форми власності — 1,4% підприємств. Із загальної кількості інноваційно активних підприємств упроваджували інноваційні види продукції і нові технологічні процеси, придбали нові технології і реалізовували інноваційну продукцію 845 підприємств. З них 802 підприємства реалізовували інноваційну продукцію, обсяг якої складав 12,1 млрд грн., або 5,8% загального обсягу реалізованої промислової продукції [2, с. 15].

Виникають питання: чи є досягнутий рівень реалізації інноваційної продукції достатнім для забезпечення стійкого економічного зростання? Чи, припустимо, що в Україні, яка володіє високим ресурсним потенціалом, частина реалізованої інноваційної продукції складала б 5,8%?

Тому результати реалізації інноваційної продукції по Україні в цілому є незадовільними в умовах існуючої відкритості ринків.

Виконання наукових і науково-технічних робіт. При виконанні наукових і науково-технічних робіт за період 2000—2009 рр. загальний обсяг інноваційних витрат збільшився з 1760,1 млн грн. до 5751,6 млн грн. Основна маса фінансування (61,0—54,8%) спрямована на придбання нових технологій, ма-

шин, устаткування і основних засобів, пов'язаних з упровадженням інновацій. На дослідження і розробки витрати поступово знижувалися (15,1 — 10,6%), що може свідчити про їх недостатню ефективність. Спостерігалось зростання витрат на маркетинг і рекламу (4,7—6,5%). Достатньо показовим, з погляду об'єднання інтересів суб'єктів господарювання, є розподіл обсягів фінансування інноваційної діяльності в 2009 р. за рахунок: держбюджету — 0,5%, місцевих бюджетів — 0,3%, власних засобів промисловості — 87,7%, вітчизняних інвесторів — 1,4%, іноземних інвесторів — 2,7%. У результаті діяльності в 2006 р. порівняно з 1999 р. зменшилася кількість упроваджених нових прогресивних технологічних процесів на 38,5%, освоєння виробництва нових видів продукції — на 62,6%, а нової техніки — на 34,3%.

У I півріччі 2006 р. виконанням наукових і науково-технічних робіт займалися 160,5 тис. працівників наукових організацій України, що на 4,8% менше порівняно з відповідним періодом минулого року, зокрема дослідників — на 3,6%, техніків — на 6,0%, працівників допоміжного персоналу — на 4,7%. Кількість безпосередніх виконавців наукових і науково-технічних робіт зменшилася на 4,2% і склала 129,8 тис. [2, с. 15].

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІС) опублікувала черговий щорічний звіт про кількість патентних заявок, поданих в рамках Договору про патентну кооперацію. Дані показують стрімке технологічне зростання в азійських країнах, стабільний розвиток в Європі і Америці, стагнація в країнах США. У черговому звіті ВОІС повідомляється, що в 2005 р. було подано 134073 патентні заявки. Це на 9,4% більше, ніж в 2004 р., і свідчить про прискорення інноваційного процесу, що продовжується, після кризи 2001 р. Третина всіх патентних заявок (33,6%) подані із Сполучених Штатів, які займають перше місце в рейтингу. Наступні місця займають відповідно Японія (18,8%), Німеччина (11,8%), Франція (4,1%) і Великобританія (3,8%). Ця п'ятірка лідерів залишається незмінною впродовж останніх 6 років, хоча в ній відбувалися внутрішні перестановки (у 2003 р. Японія обігнала Німеччину, а в 2004 р. Франція — Великобританію). Південна Корея показала за рік вражаюче 34-відсоткове зростання числа патентних заявок. Проте ще більше зростання демонструє Китай. За рік кількість патентних заявок зросла на 44%, що дозволило країні піднятися відразу на три позиції і зайняти місце в десятці лідерів світового патентування. Зіставні темпи спостерігаються ще в Іспанії (35%) і в Туреччині (46%), але ці країни поступаються Китаю і Кореї за абсолютною кількістю патентів.

На просторі США спостерігається явна стагнація. Росія реєструє всього близько 500 міжнародних патентів у рік і посідає зараз 22-е місце, між Норвегією і Сінгапуром. Причому останніми роками кількість російських заявок поступово зростає. На Україні приблизно така ж ситуація, але тільки кількість заявок майже на порядок менша.

Вся кількість підприємств, що впроваджують у виробництво інноваційні

процеси (5,8 %) і, як наслідок, їх низька рентабельність, що зменшується (4,7—5,8%), підтверджує — вітчизняна наука має бути визнана одним національним пріоритетом і необхідно змінити підхід і концепцію розвитку економіки.

Державно-регулятивні засади стратегії розвитку економіки. Світовою практикою напрацьовано три типи стратегій інноваційного розвитку [5, с. 26]:

— стратегія перенесення, суть якої полягає у використанні зарубіжного науково-технічного потенціалу і перенесенні його досягнень у власну економіку;

— стратегія запозичення, суть якої полягає в освоєнні виробництва високотехнологічної продукції, що вже вироблялася в інших країнах, шляхом використання власної дешевої робочої сили й існуючого науково-технічного потенціалу;

— стратегія нарощування, за якої використовується власний науково-технічний потенціал, притягуються іноземні учені й конструктори, досягається інтеграція фундаментальної і прикладної науки.

Для України перші два підходи менш прийнятні. Для реалізації цих стратегій необхідні значні фінансові ресурси на придбання ліцензій, які на даному етапі розвитку відсутні. Одночасно стратегії перенесення і запозичення несуть загрози, пов'язані з тим, що шляхом трансферу в країну надходять морально застарілі технології. Стратегія нарощування ґрунтується на використанні інноваційного потенціалу наперед визначених державою пріоритетних напрямках науково-технічного прогресу. Особливої уваги до себе вимагає зміна структури українського експорту й імпорту в частині перенесення акцентів з експорту сировини на експорт наукоємної продукції, з імпорту готової продукції на закупівлю сучасних технологій, засобів виробництва і науково-технічної інформації.

На наш погляд, для України важливо використовувати всі три стратегії. Але головну ставку слід зробити на стратегію нарощування. При цьому варто мати на увазі наступне. Щоб використовувати власний науково-технологічний потенціал, для розвитку якого запрошуватимуться іноземні учені й конструктори, необхідно: по-перше, щоб цей потенціал був на відповідному рівні розвитку науки і техніки; по-друге, слід зважити на те, що іноземні учені й конструктори ніколи не ставили собі за мету піднесення економіки України, щоб їх власна країна прогнала конкурентну боротьбу.

Відповідно до Концепції державної промислової політики різноманітність промислового виробництва зумовлює необхідність застосування наступних стратегій у галузях промисловості [4, с. 60]:

— стратегія використання природних ресурсів. Існують в Україні родовища корисних копалин і джерел для вугільної, металургійної, гірничодобувної промисловості і промисловості будматеріалів;

— стратегія "переслідування" ("копіювання"). Полягає в освоєнні випуску конкурентоздатної продукції. Стра-

тегія повинна застосовуватися для виробництва побутової техніки, автомобілебудування, хімічної промисловості;

— стратегія "сучасних технологій". Передбачає використання власних науково-технічних досягнень для виробництва конкурентоздатної продукції і виходу на нові ринки. Таку стратегію необхідно використовувати в оборонній промисловості, енергетичному машинобудуванні, індустрії інформаційних технологій;

— стратегія "прориву". Полягає у створенні принципово нових конкурентних на світовому ринку видів продукції, які випереджають існуючі види. Концепція "переганяти не наздоганяючи" повинна реалізуватися в науково-технічній сфері.

Стратегія використання природних ресурсів може застосовуватися у випадку, якщо економіка України нарощуватиме валову додану вартість, перетворюватиметься з постачальника ресурсів у постачальника товарів на внутрішній і зовнішній ринки. Стратегія "переслідування" ("копіювання") не життєздатна у зв'язку з тим, що копіювання побутових зразків товарів без отримання дозволу власника авторського права неприпустима. Найприйнятнішою, на наш погляд, є стратегія "прориву". Загальним для кожної з цих стратегій є досягнення нового технологічного рівня. Головними засобами реалізації державної промислової політики є: безпосередній (адміністративний) вплив органів державної влади; опосередкований вплив органів державної влади (нормативно-правові акти); кадрова політика.

Особливу увагу слід приділити організаційно-управлінським засадам формування внутрішніх соціально-економічних та політичних перетворень в умовах глобалізації та інтеграційних процесів, що супроводжуються загостренням міжнародної конкуренції.

Метою фінансово-кредитної політики у сфері промисловості є забезпечення надійного фінансування підприємств. Її реалізація передбачає [3, с. 38]: створення сприятливих умов для об'єднання банківського, торгового і промислового капіталів; упродовження нових механізмів довгострокового кредитування інноваційно-інвестиційних проектів; розширення поставок товарів і послуг на умовах лізингу; застосування чекових форм розрахунків між суб'єктами господарювання, зменшення готівки в обороті; розширення практики пільгового кредитування наукової, науково-технічної, інноваційної діяльності.

Як джерела фінансування заходів щодо реалізації державної промислової програми передбачається використовувати: власні засоби підприємств і організації; державні інвестиційні ресурси, зокрема надходження від приватизації державного майна; ресурси фінансово-кредитної сфери (банківське кредитування, засоби інвестиційних, пенсійних фондів); іноземний капітал; засоби населення; інші джерела, не заборонені законодавством.

У результаті здійснення запропонованих стратегій передбачається, що період 2004—2015 рр. повинен стати етапом формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку, здійснення

прогресивних структурних перетворень в економіці, поглиблення її європейської інтеграції і істотного удосконалення ринкових інститутів. Політика випереджального економічного зростання повинна замінити діючу політику зростання щодо основного відновлювального характеру.

Передбачається, що у зазначений період буде забезпечено:

— істотне підвищення якості й ефективності економічного зростання на основі модернізації економіки і високих темпів технологічного оновлення;

— досягнення відчутного ефекту від структурно-технологічної модернізації економіки, інноваційного інвестування, зростання на цій основі продуктивності праці в 2,5—2,6 рази і відповідному зростанні конкурентоспроможності економіки;

— чотирикратно збільшення капіталовкладень;

— зростання ВВП темпами, що забезпечать його збільшення у 2,6 рази.

Відповідно до базового варіанта прогнозу, реальний ВВП України в 2015 р. майже в 2,4 рази перевищуватиме рівень 2002 р. Середньорічний темп приросту ВВП за період 2004—2015 рр. складе 6,5%. Цей темп приросту буде в 2,2 рази більшим порівняно з середньорічним темпом приросту ВВП світової економіки (2,9%) і відповідатиме певній стратегічній меті випереджального економічного розвитку України. На другому етапі, етапі прискореного постійного зростання, передбачається поступове зростання темпів приросту ВВП з 6,5% в 2006 р. до 8% в 2010 р. Прогнозується, що в середньому за рік темпи приросту ВВП складатимуть 7,1%. Третій етап розвитку економіки України передбачає стабілізацію темпів економічного зростання в середньому на рівні 6,0% за рік [6, с. 96].

Ключовим чинником забезпечення економічного зростання (а отже, і всієї стратегії соціального і економічного розвитку України) повинен стати інвестиційний прорив, істотне нарощування обсягу інвестицій і підвищення їх ефективності. Зростання обсягів ВВП до 2015 р. в 2,6 рази потребує збільшення капіталовкладень щонайменше в 4 рази. Середньорічний темп приросту інвестицій повинен скласти 12,2%, а їх загальний обсяг вирости на 120—150 млрд дол. США. В умовах обмеженості внутрішніх джерел фінансування особливого значення набуває залучення іноземних інвестицій, нової техніки і передових технологій.

Для забезпечення випереджального економічного зростання потрібні значні накопичення основного капіталу за рахунок збільшення обсягів інвестицій. Необхідно забезпечити середні темпи зростання капіталовкладень на рівні не менше 9—10% на рік. За прогнозними розрахунками, у 2015 р. передбачається збільшення обсягу інвестицій в основний капітал до 150 млрд грн. У той же час потрібні не тільки кількісні, але й якісні зміни в інвестуванні. На відміну від попередніх років, головним для періоду випереджального економічного зростання є ефективне поєднання інвестицій і інновацій. Йдеться про ситуацію, при якій, як мінімум, 70—80% інвестицій повинні

бути, з одного боку, інноваційними, з іншою — такими, щоб сприяти прогресивним структурним змінам української економіки, а фінансово-кредитним установам необхідно до 90% кредитів спрямовувати у сферу відтворювальних процесів.

Стратегія підвищення конкурентоспроможності має бути спрямована на створення стійкої ефективної і високоадаптивної системи національної економіки і її суб'єктів, здатних успішно конкурувати в умовах глобалізації світової економіки, забезпечуючи Україні гідне місце у світовому і європейському розподілі праці. Це досягатиметься шляхом удосконалення організаційно-правових основ функціонування національної економіки, створення стабільного макро- і мікроекономічного середовища. Стрижнем утвердження міжнародної конкурентоспроможності повинні служити реалізація і використання національних конкурентних переваг, які пов'язані з її геостратегічним розташуванням. Організаційно-інституційною формою реалізації національних конкурентних переваг України мають стати макротехнології.

Відповідно до проекту Концепції основною метою державної інноваційної політики має стати забезпечення переходу вітчизняної економіки в максимально короткий термін на інноваційну модель розвитку з проведенням необхідних для цього змін у виробництві. У проекті Концепції відзначені окремі базові досягнення національної системи інновацій і найзначніші проблеми, глибоко проаналізовані питання: загальних принципів державної політики щодо створення інноваційно-орієнтованої економіки, її структурної перебудови, удосконалення організаційних схем виробництва, розвитку мережі інноваційних структур і удосконалення організаційно-функціональної структури науки, доробки законодавчого і нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності, а також механізмів реалізації інноваційної політики [4, с. 120].

Аналіз проекту Концепції дозволяє зробити висновок про те, що запропоновані положення не вирішують проблем, які виникли в економіці, оскільки формування системи заходів, спрямованих на досягнення мети інноваційної політики базується на принципі забезпечення максимальної відповідальності органів державного управління моделі інноваційного розвитку економіки, орієнтації діяльності міністерств й інших органів виконавчої влади на переважне надання підприємствам адміністративної підтримки". Вказаний принцип встановлює загальну відповідальність, яка завжди межує із загальною безвідповідальністю, перетворюючи документи або в декларацію, або в протокол намірів.

При такій постановці питання вихід України з трансформаційної кризи дуже проблематичний. Економічний потенціал (людський, природний, технічний) в Україні достатній, щоб подолати кризові явища і забезпечити соціальний розвиток народу. Для цього необхідно звільнитися від марних ілюзій, нібито Захід допоможе нам створити високоорганізовану рин-

кову економіку, а ринок сам все відладить і відрегулює. У постіндустріальну формуляцію можна перейти через індустріальну, а для цього вважається доцільним застосування стратегії імпортозаміщення з експорторієнтацією. В цьому випадку з'являється інновації, винаходи і може бути створена база для виробництва наукоємних товарів.

Фінансово-кредитна система виконує найважливіші макроекономічні функції, пов'язані з трансформацією ресурсів і заощаджень населення в інвестиції і забезпеченням безперерйного функціонування системи розрахунків у народному господарстві. У грошово-кредитній сфері її основна роль полягає у створенні грошей і формуванні відсоткової ставки по депозитах і кредитах [1, с. 29].

Стратегія інфляційного зростання ВВП, яка в Україні спостерігається з 2000 р. і особливо виявилася в період 2005—2009 рр., може справити негативний вплив на грошово-кредитну сферу у наступних напрямках:

— в результаті зменшення обсягів внесків у банки і, як наслідок, зниження кредитно-депозитного мультиплікатора скоротиться грошова маса і здатність банків створювати гроші, що негативно позначиться на сукупному попиті. Національний банк України буде вимушений збільшувати кількість грошей в обігу, що прискорить інфляцію через зовнішнє знецінення національної валюти;

— через збільшення ризиків і рівня невизначеності в економіці відбуватиметься зростання відсоткових ставок. Ставки по депозитах будуть або заморожені, або зменшені, що приведе до зниження фінансового посередництва. Негативний вплив на сукупний попит зростатиме;

— скорочення депозитної бази і збільшення ризиків спричинить зниження обсягів кредитування реальної економіки, погіршення фінансування підприємств і скорочення інвестицій;

— через підрив довіри до фінансово-кредитної сфери знижуватимуться терміни розміщення депозитів, що викличе неузгодження у термінах активів і пасивів, може послужити основою для фінансових потрясінь;

— зменшення реальних доходів населення і зростання витрат призведе до зменшення обсягів заощаджень, а підрив довіри до банківської системи може викликати з боку населення переклад залишків "доходи мінус витрати" в іноземну валюту із заощадженням її в небанківській сфері.

ВИСНОВКИ

1. Прийнята і діюча стратегія економіки України не забезпечує випереджальних темпів зростання і модернізації економіки внаслідок того, що для застосування стратегії "нарощування", заснованої на використанні залучених іноземних учених, інтеграції фундаментальної і прикладної науки за допомогою власного науково-технічного потенціалу, відсутні вітчизняні фахівці, які могли б освоїти новітні технології за умови їх освоєння.

2. Видається доцільним використання фінансових коштів, одержаних

від приватизації державної власності, для створення замкнених високоавтоматизованих технологічних виробництв з використанням стратегії заощадження, суть якої полягає в освоєнні виробництва продукції аналогічної тій, що імпортується, з використанням власної дешевої робочої сили. Замкнуті високотехнологічні виробництва можуть надалі тиражуватися, розподілятися у відповідні регіони країни з подальшим продажем у приватну власність і використанням вилучених фінансових коштів для інвестування створення нових виробництв.

3. Оптимальним для України є інституціональний підхід, при якому передбачається створення спільних підприємств, до яких іноземний капітал надходить винятково у вигляді новітніх засобів виробництва технологічних ліній для виготовлення наукоємного конкурентоздатного товару. Фінансові кошти від реалізації продукції частково можуть повертатися інвестору для реінвестування.

4. Міжнародну співпрацю в питаннях інвестування реальної економіки доцільно (щодо нестратегічних інвестиційних проектів) перенести з макро- на мезо- і мікрорівні. У зв'язку з цим необхідно передбачити зміну існуючої системи допуску іноземних інвестицій у країну і обмеження їх використання для підтримки бюджету.

5. Державно-регуляторні заходи доцільно спрямувати на створення національної інноваційної системи, яка органічно об'єднує фундаментальну і прикладну науково-технологічні сфери, виробництво і управління інвестиційно-інноваційними процесами. Така стратегія дозволить модернізувати економіку, а саме: стимулювати інноваційну діяльність, поетапно змінити сировинну орієнтацію економіки, переорієнтувати інвестиційні потоки на інноваційну сферу, сприятиме становленню і розширенню вітчизняного ринку інновацій.

Література:

1. Геєц В. Трансформационные преобразования в Украине: переосмысливая пройденное и думая о будущем // Общество и экономика. — 2008. — № 3. — С. 23—53.
 2. Грищенко А., Кричевські Т. Монетарна стратегія: шлях до ефективної грошово-кредитної політики // Вісник Національного банку України. — 2008. — № 7. — С. 15.
 3. Затонацька Т.Г., Осецький В.А. Стратегія нарощування інвестиційного потенціалу національної економіки // Фінанси України. — 2006. — № 7 — С. 38.
 4. Іллященко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навчальний посібник. — Суми: ВТД "Університетська книга", 2006. — 278 с.
 5. Савченко А., Москалюк Н. Податок на прибуток підприємств як інструмент інвестиційної політики держави // Економіка України. — 2003. — № 3. — С. 22—27.
 6. Федоренко В. Г. Шляхи підвищення ефективності інвестицій в Україні. — К.: Науковий Світ, 2007. — 436 с.
- Стаття надійшла до редакції 01.02.2010 р.